

Є. С. Чекарева,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ПАРАМЕТРИЧНІ ПРИКМЕТИКИ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються прикметники давньогрецької мови, що вказують на параметричні ознаки об'єктів: розмір, довжину, товщину і под. Параметричні прикметники розподілено за групами залежно від їх семантики. Послідовно проводиться думка про те, що специфіка формування й організації групи параметричних прикметників має тісний зв'язок з особливостями світобачення носіїв давньогрецької мови, зокрема у плані вираження просторових уявлень.

Ключові слова: прикметник, просторові відношення, семантичні групи.

В статье рассматриваются прилагательные древнегреческого языка, указывающие на параметрические признаки объектов: размер, длину, толщину и под. Параметрические прилагательные разделены на группы в зависимости от их семантики. Последовательно проводится мысль о том, что специфика формирования и организации группы параметрических прилагательных тесно связана с особенностями мировоззрения носителей древнегреческого языка, в частности в плане выражения пространственных представлений.

Ключевые слова: прилагательное, пространственные отношения, семантические группы.

The article represents an analysis of adjectives in Ancient Greek that express parametrical signs of objects: dimension, length, thickness etc. Parametrical adjectives are divided in groups depending on their semantics. There is an emphasis on the connection between the specific of organization and formation of parametrical adjectives group and the mentality of Ancient Greek owners, in particular in spatial sphere of cognition.

Key words: adjective, spatial meaning, semantic groups.

Питання загальної теорії прикметників, становлення, аналіз їх функціонування, проблеми типології розрядів ад'єктивних лексем потрапляли в коло лінгвістичних досліджень починаючи з античних часів. І сьогодні ця група слів привертає увагу мовознавців, особливо в контексті перегляду підходів до виділення та класифікації частин мов на сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки. За різними критеріями оцінки в усіх мовах прикметник потрапляє до групи значущих частин мови разом з іменником, що позначає об'єкти та явища оточуючого світу, вказуючи на різноманітні ознаки таких об'єктів та явищ.

Окремі аспекти функціонування та семантики прикметників на матеріалі різних мов розглядали у своїх роботах А.М. Шрамм, Т.Г. Линник, Р.В. Алімпієва, Ж.П. Соколовська, В.І. Бездетко, Н.А. Векуа, М.Ю. Бабенко. Деякі питання щодо прикметників у класичних мовах були висвітлені в роботах М.Г.Сеніва, О. Добіаша, П. Шантрена, С.І. Соболевського, М.Н. Славятинської, І.М. Тронського. Проте ґрунтовне вивчення прикметників у латинській та давньогрецькій мовах ще не проведено, натомість розробка і розв'язання цих питань забезпечить більш глибоке розуміння структурно-семантичних особливостей та закономірностей розвитку класичних мов.

Прикметник сам по собі не має денотації і співвідноситься з денотатами тільки через означуваний ним іменник. Тому вважається, що у прикметників відсутній власний екстенціонал. Так, наприклад, Л. Теньєр висловлює судження, що саме відсутність екстенсії відрізняє прикметники від іменників. Як підкреслює Л. Теньєр, не маючи свого екстенціоналу, прикметник автоматично приймає екстенціонал свого означуваного слова, тобто іменника [2, с. 3].

Таким чином, прикметники відносяться до сфери означення предметів чи явищ через взаємодію з іменником. Ця властивість, як зазначає О.М. Вольф, полягає в основі надзвичайної семантичної мобільності прикметників. Прикметники легко пристосовуються до іменників різної семантики [2, с. 8]. Через те, за своєю семантикою прикметники вельми неоднорідні, їх класифікації різноманітні і спираються як на значення самих прикметників, так і на особливості денотатів, до яких відносяться ознаки.

У класі ад'єктивних слів традиційно виділяють такі підкласи і лексико-семантичні групи: прикметники, які позначають параметричні властивості (форму, розмір, вагу та ін.); прикметники, які позначають властивості, що сприймаються органами чуття (колір, смак та ін.); прикметники, які позначають моральні, внутрішні і зовнішні, фізичні властивості; прикметники оцінки. Ці підкласи і лексико-семантичні групи прикметників у сучасній лінгвістиці вважаються ядром ад'єктивної лексики [6, с. 23].

Серед базових категорій пізнання зовнішнього світу, перенесених у сферу сприйняття і мовної репрезентації, особливе місце відводиться категорії простору адже поняття простору входить у число головних категорій буття, притому простір розглядається як основна форма існування матерії. Мовні засоби вираження оточуючого нас простору різноманітні. Мова може виражати результати пізнання людиною оточуючого світу, зокрема просторові уявлення, всією сукупністю своїх засобів.

Прикметники із семантикою простору беруть участь у формуванні мовної картини світу і використовуються для позначення характеристики конкретних фізичних предметів і явищ або відношення до них. До просторових прикметників належать лексеми, семантичним змістом яких є: параметричні характеристики (пов'язані з вимірами) – розміри, форми; локалізація; співіснування предметів у просторі відносно один одного, відношення частин, сторін об'єкта до самого об'єкта (внутрішня/зовнішня поверхня, верх, низ, сторона, бік).

Отже, прикметники, які вказують на параметричні характеристики об'єктів, посідають важливе місце в системі ад'єктивних лексем, відбиваючи особливості просторових уявлень носіїв певної мови.

Як відмічає М.В. Піменова, зовнішній простір орієнтується на антропометричні ознаки: точка відліку – людина як суб'єкт оцінки з його розумінням норми. Прикметники, що характеризують простір у своїх

первинних значеннях, фіксують межі об'єктивного світу, які здатна сприймати людина. Просторово характеризовані суб'єкти і об'єкти зовнішнього і внутрішнього світу можуть бути представлені об'ємно – як тривимірні простори – і тому можуть мати такі параметри опису, як ширина, довжина, висота, або не мати взагалі виміру і тоді можуть представлятися як ідеальна поверхня, точка або лінія. Просторова характеристика може являти собою результат оцінки загального розміру (габариту) або результат його умовних вимірів у системі параметрів опису фізичного світу – одно-, двовимірних величин, таких як: висота, глибина, ширина, довжина, товщина і т.п. Предикатами, які організують дану групу є прикметники з дименсіональним значенням, яке полягає в оцінці певних параметрів або загального розміру, величини об'єкта [4, с. 95, 98].

Параметричні прикметники аналізувалися на матеріалі окремих мов із застосуванням різних критеріїв.

Цікавий та ґрунтовний розвиток здобула класифікація Т.Г. Линник, в якій досліджується ЛСГ прикметників зі значенням розміру на базі української, російської і англійської мов. ЛСГ параметричних прикметників автор поділяє на первинну та вторинну структури ґрунтується на визнанні ієрархічних відношень лексико-семантичних варіантів у структурі слова як лексеми, на визнанні первинних, найбільш частотних, актуальних в досліджений період лексико-семантичних варіантів. Первинну структуру ЛСГ складає сукупність лексико-семантичних варіантів зі значенням конкретного розміру фізичних об'єктів. Дослідження вторинних лексико-семантичних варіантів слів ЛСГ, що формують її вторинну структуру, доповнює картину семантичних зв'язків слів. Первинна структура в свою чергу поділяється на такі мікрополя: 1) позначення великого загального розміру; 2) позначення малого загального розміру; 3) позначення великої висоти; 4) позначення малої висоти; 5) позначення великої товщини; 6) позначення малої товщини; 7) позначення великої ширини; 8) позначення малої ширини; 9) позначення довжини; 10) позначення глибини [5, с. 14, 45].

Н.А. Векуа досліджує антонімію якісних прикметників на прикладі лексико-семантичної групи параметричних прикметників. У ЛСГ якісних параметричних прикметників визначено два класи назв розмірів. Перший клас об'єднує лінійні розміри, а саме: п'ять мікрогруп антонімічних прикметників на позначення: 1) висоти; 2) довжини; 3) глибини; 4) ширини; 5) товщини. Другий клас об'єднує антонімічні пари, що позначають сукупний розмір предмета. Антонімічні прикметники цього типу поділяються на три мікрогрупи, яким властиві значення 1) безпосереднього позначення сукупного розміру предмета; 2) сукупного розміру предмета, зумовленого його місткістю або здатністю вміщувати що-небудь; 3) великого – малого загального розміру. Також у своїй роботі автор виявляє та описує синтагматичні характеристики антонімічних лексем. [1, с. 4-5].

Аналіз параметричних прикметників у давньогрецькій мові дозволив виділити такі підгрупи:

а) прикметники на позначення розміру (величини)

μέγας великий; μακρός довгий, високий, глибокий, великий; μικρός малий, невеликий; ύψηλός високий; ὀλίγος малий, невеликий, короткий; βαθύς глибокий; βριμός величезний, περιμήκης надзвичайно великий, величезний; περίμετρος надзвичайно великий, непомірний; τελώριος велетенський; ἔλαχός малий, незначний, ἥβαιος малий, незначний, πλατύς широкий; στείνωπός тісний, вузький; αἰπύς високий, глибокий; δολιχός довгий; λεπτός тонкий, тісний, вузький; ἄδρός крупний, великий, масивний; μέτριος середній, середнього роста; χαμηλός низький; πολυβενθής дуже глибокий; τριακοντάπηχος розміром (довжиною) у тридцять ліктів; ἀκατάληκτος той, який не має кінця, безкінечний; κοσμίαος величиною с мир; γιγάντειος гігантський, велетенський; ἀκμηνός високий; ραδινός тонкий; ἀκρόλοφος з високою верхівкою; ἀκρόπολος той, який високо здіймається, високий; τετράπηχος той (те), у котрого висота або ріст, або довжина у чотири пехія; πεντόργυιος протяжністю в п'ять оргій, тобто сажнів; ἔξαδάκτυλος протяжністю у шість дактилів; ἔξάπλαιστος розміром у шість палест:

ἀμφὶ δ' ἄρ' ὤμοισιν βάλετο ξίφος ἀργυρόηλον χάλκεον, αὐτὰρ ἔπειτα σάκος μέγα τε στιβαρόν (Hom. II. III, 336) – меч свій і щит міцний і великий узяв із собою; ἦ ὅτε πέτρῃ ἠλίβατος μεγάλη πολιῆς ἀλός ἐγγύς εὐόσα (Hom. II. XV, 618) – мов висока скеля міцна, що звисає над берегом сивого моря; ἦ μὲν ἔπειτα εἰς ἄλλα ἄλτο βαθεῖαν ἀπ' αἰγλήεντος Ὀλύμπου (Hom II. I, 530) – богиня кинулась в море глибоке з вершин світлосяйних Олімпу; ῥέει δὲ ἐξ Ἀρμενίων, ἐὼν μέγας καὶ βαθύς καὶ ταχύς· ἐξτεῖ δὲ οὗτος ἐς τὴν Ἐρυθρὴν θάλασσαν (Her. Hist. 180) – (ріка) витікає з країни вірменів, вона велика, глибока, і навальна, вливається вона в Червоне море.

Усі об'єкти фізичного світу мають форми. Згідно з цим сформувавалось поняття предмету як фігури, яка розрізняється завдяки своїм фізичним властивостям на певному фоні, при протиставленні, наприклад, пустим проміжкам простору [34: 88]. Це дає нам підставу виокремити підгрупу:

б) прикметники на позначення форми

κυκλῶεις кругоподібний, круглий; κυκλωτός закруглений, круглий; τριαινοειδής той, який має форму тризуба, тризубий; τρίγωνος трикутний; τετραγῶχης чотиригранної форми, з чотирма кінцями; τετράγωνος чотирикутний, квадратний, чотиригранний; κυρτός вогнутий, викривлений, кривий; σιμός вогнутий, запалий; στρεβλός викривлений, кривий; τετράπεδος чотиригранний, той, що має чотири площини; πεντέγραμμος п'ятилінійний; περιαγής вогнутий, зігнутий; ἀκύλος кривий; ραϊβός скривлений, турбодής вежеподібний:

ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ Διὸς Βῆλου ἱρὸν χαλκόπυλον, καὶ ἐς ἐμὲ ἔτι τοῦτο ἐόν, δύο σταδίων πάντη, ἐὼν τετράγωνον (Her. Hist. I, 181[2]) – в іншій був храм вавилонського Зевса – Бела з мідяними брамами, він існував ще за моїх років і був чотирикутним; καὶ πρόσωπα δὲ ἔπ' αὐχένι κυκλωτερῆϊ, ὁμοῖα πάντη (Plat. Symp., 190a) – а на круглій шийі два обличчя абсолютного однакових.

Поряд із вищезазначеними просторовими ознаками об'єктам і суб'єктам внутрішнього світу надається ще одна ознака – місткість. Ця просторова характеристика є функціональною (місткість – здатність вміщувати що-небудь). Саме тому, що певний об'єкт має висоту, довжину і ширину, тобто об'єм, він виявляється потенційним вмістилищем інших об'єктів. В основі поняття «місткість» лежить ідея пустого простору, в якому знаходяться певні об'єкти. Наповненість внутрішнього простору може бути реалізована як реальна або по-

тенційна місткість. У першому випадку внутрішній простір інтерпретується як повний (заповнений або той, що заповнюється), у другому – як пустий (спустошений, спорожнений) [31, с. 100, 101]. В обох випадках семантика такої просторової організації може бути виражена прикметниками, в яких є сема повноти/пустоти, порожності:

в) прикметники на позначення повноти/порожності

ἄκρατος порожній, пустий; ἄκρατος повний; πλεός, πλήρης повний; ἔρημος пустинний; μεσόκοιλος порожній у середині; μεστός повний, переповнений; κενός пустий, порожній; ἄδρος безлісий; ἄκενος той, який не має пустот, порожностей:

ἐνταῦθα Κύρω βασιλεία ἦν καὶ παράδεισος μέγας ἀγρίων θηρίων **πλήρης** (Xen. Anab. I, 2,7) – тут у Кіра був палац і великий парк, *повний* диких звірів;

τάφρος μὲν πρῶτά μιν βαθέα τε καὶ εὐρέα καὶ **πλήη** ὕδατος (Her. Hist. I, 178,3) – насамперед навколо його оточує річка, глибокий і широкий, *наповнений* водою; Τριτανταίχημ τῷ Ἀρταβάζου ἐκ βασιλέος ἔχοντι τὸν νομὸν τοῦτον ἀργυρίου μὲν προσήει ἐκάστης ἡμέρης ἀτάβη **μεστή** (Her. Hist. I, 192) – Тритантаїхм, Артабазів син, якому цар віддав цю країну, щороку одержував *повну* артабу срібла; φέρων ἐς τὸ **ἐρημότατον** τῶν ὄρεων τίθει (Her. Hist. I, 113[2]) – отже, він узяв її і пішов із нею, і залишив її у *найпустельнішому* місці, на горі; παραδίδομι μέντοι τῷδε κατὰ τὰδε ἐντειλάμενος θεῖναι μιν ἐς **ἔρημον** ὄρος (Her. Hist. I, 117) – я передав йому її з такою умовою: я наказав йому піти і покинути її десь на *пустельній* горі.

Уявлення про внутрішній простір може бути максимально узагальненим: простір у цілому репрезентується як свого роду вмістилище, місце знаходження, сфера буття різних матеріальних предметів, субстанцій, явищ. Цілісним просторовим об'єктам протистоять часткові (партитивні) – окремі компоненти внутрішнього простору, виражені як квазіпростори [31, с. 90]. Це дає підставу виділити підгрупу:

г) прикметники зі значенням цілісності / партитивності

ἀκήριος цілий; ἀκρίτος нескінченний, цілісний; σῶος цілий; μεριστός розділений, поділений; μερικός частковий; ἀδρομερής той, що складається з густо розташованих частин; ἀθρόος зібраний разом; ἀκρίτοφυλλος повністю вкритий листям; μεσότομος розщеплений посередині; δίστομος роздвоєний, той, що роздвоюється; δίχηλος роздвоєний:

καὶ τὰ μὲν ἀγώγιμα εἴ τι ἦγον ἐξαίρουμενοι φύλακας καθίστασαν ὅπως **σῶα** εἶη (Xen. Anab. V, 1,16) – якщо на кораблях були товари, елліни розвантажували їх і приставляли до них варту, щоб вони залишились *цілими*;

ἀλλ' ἴθι, μὴ μ' ἐρέθιζε, **σαώτερος** ὥς κε νέηαι (Hom II. I,32) – йди ж звідсіля і не гнівай мене, щоб *цілим* вернутись!

Отже, прикметники просторової семантики давньогрецької мови беруть участь у позначенні параметричних характеристик об'єктів, таких як розмір, форма, місткість, цілісність або частковість. Прикметники даної ЛСГ виявляють сполучуваність з іменниками на позначення предметів, речей, споруд, механізмів, явищ природи, земель, територій, географічних та астрономічних об'єктів, а також з іменниками, що характеризують людину як біологічну істоту, з іменниками на позначення частин тіла людини або будь-якої іншої живої істоти. В кількісному плані найбільш численною виявляється група прикметників на позначення розміру, що впливає з самих реалій буття, де розмір може характеризуватися за різними ознаками-вимірами (довжина, товщина, висота, глибина і под.), у той час як інші параметри оцінки об'єктів (цілісність, повнота, форма) є більш конкретизованими і передбачають обмежену кількість лексем для номінації.

Вивчення системи просторових прикметників давньогрецької мови передбачає подальший аналіз ад'єктивних лексем, зокрема зі значенням просторової локалізації, співіснування предметів та їх частин у просторі відносно один одного. Важливим видається й аналіз дериваційного потенціалу просторових прикметників для формування чіткого уявлення про особливості мовної репрезентації категорії простору в носіїв давньогрецької мови.

Література:

1. Векуа Н. В. Антонімія якісних прикметників у сучасній українській мові / Н. В. Векуа: Автореф. дис. канд. філол. наук. – К. : Б.в., 2006. – 22 с.
2. Вольф Е.М. Грамматика и семантика прилагательного / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1978. – 200 с.
3. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь: В 2 т. / И. Х. Дворецкий – М., 1958.
4. Коськина Е.В. Внутренний человек в русской языковой картине мира: образно-ассоциативный и прагматистический потенциал семантических категорий пространство, «субъект», «объект», «инструмент» / Е. В. Коськина : Дис. канд. филол. наук. – Омск, 2004. – 200 с.
5. Линник Т. Г. Параметричні прикметники і їх становлення / Т. Г. Линник. – К. : Наукова думка, 1982. – 198 с.
6. Харитончик З. А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка / З. А. Харитончик. – Минск : Вышэйшая школа, 1986. – 96 с.